

Türkmenistan

Döwlet we hökümet baştutany: Gurbanguly Berdymuhamedow

Türkmenistandaky höküm sürýän rezim berk awtoritar bolmagynda galdy. Möhüm adam hukuklarynyň bozulmagy adaty ýagdaydy. Ýurtda COVID-19 pandemiýasynyň ýaýramagy bilen bagly raýatlaryň sagdyn bolmak hukugy bozuldy. Häkimiýetler, bu kesele uçranlar baradaky subutnamalaryň bardygyna garamazdan COVID-19 hadysalarynyň bardygyny inkär etmegini dowam etdirdiler. Ýurtda söz azatlyk hukugy düýpli çäklendirildi. Erkekleriň özara ylalaşyk esasyndaky jynsy gatnaşyklary jenaýat boldy. Dini ynanjyna görä harby gullukdan boýun gaçyranlar türmä oturyldy. Zor bilen ýitirim edilen azyndan 120 tussagyň ykbaly we nirededigi henize çenli belli däl.

Düşündiriş

Türkmenistan adam hukuklary we beýleki meseleler bilen meşgullanýan halkara gözegçileri üçin ýapyk bolmagynda galdy. Habar beriş serişdeleri berk döwlet gözegçiligi astynda işledi. Onuň netijesinde metbugat işgärleri öz-özlerini senzurdan geçirip, COVID-19 wirusynyň ýaýramagy ýaly häkimiýetler tarapyndan negatiw hasaplaýan wakalar barada habar berip bilmediler. Durmuş derejesiniň pese gaçmagy, azyk harytlaryň we nagt puluň ýetmezçiligi dowam etdi, bank maşynlarynyň çäkli bolmagy ilatyň gaty uzyn nobatlara durmaga mejbur bolmagyna getirdi. Ykdysady kynçylyklaryň çuňňurlygy ýerli puluň hümmetini artdyryp görkezýän resmi çalşyk bahasy arkaly gizlenildi.

Sagdyn bolmak hukugy

Häkimiýetler COVID-19 hadysasynyň ýüze çykmagyny inkär etmegini dowam etdirdiler. Bütindünýä Saglyk Guramasy tarapyndan maslahat berilýän fiziki aralygy saklamak we maska dakynmak ýaly çäreleriň girizilmegi iýul aýyna çenli amala aşyrylmady, şol bir wagtyň özünde mart aýynda Nowruz bahar baýramyny we iýun aýynda Bütindünýä welosiped gününü bellemek üçin ilatyň hökmany gatnaşmagy talap edilip, köpçülikleýin çäreler geçirildi. Aprel aýynda Azat Ýewropa/Azatlyk radiosy maska geýenlere jerime salynjakdygyny habar berdi. Bu ýagday iýul aýynda Türkmenistanyň Saglygy saklaýs we derman senagaty ministriliginiň “howadaky tozan derejesiniň ýokarlanmagy” sebäpli maska dakynmagy maslahat bermeginden soň özgerdi.

BSGG-nyň missiýasy iýul aýynda Türkmenistana eden saparyndan soň COVID-19 wirusynyň ýaýramagynyň önüni almak boýunça soňky çäreleri belläp, keseli anyklaýn barlag testlerini geçirmek we keseliň ýokan ýollaryny yzarlamak ýaly möhüm çäreleriniň aktiwleşdirilmegine çagyrdy. Delegasiýa, baryp gören hassahanalarynyň gowy enjamlaşdyrylandygyny, ol ýerde hassalaryň sanynyň ýa-da dem alyş keseller bilen kesellänleriň sanynyň köp bolmandygyny belledi. Emma Azat Ýewropa/ Azatlyk radiosynyň beren habaryna görä, hassahanalar BSGG missiýasynyň gelmezinden birnäçe gün öň hassalary kabul etmegini bes edip, dem alyş ýollary bilen kesellän adamlary delegasiýanyň barmajak ýerine göçüripdir. COVID-19-dan heläk bolanlaryň bardygynyň resmi taýdan inkär edilmegine garamazdan, Merkezi Aziýa boýunça Analitik Merkezi atly hökümete degişli däl guramasy Balkanabad şäherinde mazarlaryň gazylmagyny yzarlamak üçin Google Kartasyny seljerdi. Olar diňe 25-nji martdan 16-njy aprele çenli 317 täze mazaryň gazylandygyny, tutuş 2018-nji ýylyň 31-nji maýyndan 2020-nji ýylyň

25-nji martyna çenli wagt aralygynda bolsa 524 mazaryň gazylandygyny çakladylar.

Başgaça pikirlenýänleriň repressiýasy

Häkimiýetler halk arasynda başgaça pikirleri ýa-da tankydy garaýşlary parahatçylykly beýan etmäge ýol bermezligini dowam etdirdi. Iň zygiderli protestler, aprel we maý aýlarynda ýurduň gündogar böleginde öýler ýykylyp, onlarça adamyň heläk bolmagyna getiren dowamly tupan we güýçli ýagyndan soň başlandy. Elektrik togy bolmadyk suw basan öýlerde birnäçe hepdäň dowamynda ýaşamaga mejbur bolan ýaşajylylar häkimiýetleriň hereketsizligi bilen nägile bolup, ýurdyn içinde we daşary ýurtlarda protest çärelerini geçirdiler. Häkimiýetler demonstrasiya çykanlara we olaryň Türkmenistanda ýaşayan garyndaşlaryna basyş edip, daşary ýurtlardaky demonstrasiýalary duruzmaga synanyşdylar. Türkiýedäki türkmenistanly talyplara Türkmenistanyň gizlin polisiýasynyň wekilleriniň baryp, eger demonstrasiýalara gatnaşan bolsalar, zor bilen yzyna gaýtaryljakdyklaryny aýdyp, haýbat atýandyklary habar berildi. Maglumatlara görä, Stambuldaky protest çäresini guraýjynyň biriniň Türkmenistanda ýaşayan dosty Milli Howpsuzlyk Ministriliginiň ýerli bölümüne birnäçe gezek çagyrylyp, ol ýerde urulyp-ýenjilipdir hem oňa Türkiýedäki dostundan nägilelik hereketine gatnaşmazlygyny haýyş etmegi görkezme berilipdir. Şeýle hem, tupanyň ýetiren zyýany baradaky suratlary we wideolary daşary ýurtdaky garyndaşlaryna we beýleki tanyşlaryna ibermekde aýyplanyp, Türkmenistanda onlarça adam tussag edildi. Olardan biri - Pygambergeldi Allaberdýew sentýabr aýynda daşary ýurtly aktiwistler bilen baglanyşygy sebäpli häkimiýetler tarapyndan huligançylykda aýyplanyp, alty ýyl azatlykdan mahrum edildi.

Lesbiýan, geý, biseksual, transgender we interseksual (LGBTI) degişli adamlaryň hukuklary

Erkekleriň arasyndaky ylalaşyk boýunça jyns gatnaşyklary kanun bozmaklyk hasaplanyp, bu iki ýyla çenli azatlykdan mahrum edilip bilinjek jenaýat işi bolup galdy. Maý aýynda tanymal şoumen birmeňzeş jynslylaryň arasyndaky jynsy gatnaşyklary üçin iki ýyl azatlykdan mahrum edildi. Maglumata görä, şou pudagynda işleýän başga näbelli erkeklere-de iş keselipdir.

Ýurtda giňden ýaýran jemgyýetçilik gomofobiýasy we transfobiýasy LGBTI degişli ýa-da degişli diýilip hasaplanýanlaryň polisiýa we beýlekiler tarapyndan gynamalara, ýowuz çemeleşmelere, jynsy zorluklara we talamalara sezewar bolup bilmegine getirdi. Mundan başga-da, LGBTI degişliler öz maşgalalarynda berk basyşa sezewar boldylar. Şol sanda “maşgala abraýyny goramak” maksady bilen olaryň nykalaşmaga mejbur edilendikleri habar berilýär.

Din we ynanç azatlygy

Dini ynanjy bilen bagly harby gullugyndan boýun gaçyranlar jenaýat jogapkärçiligine çekildi. Ýehowa şaýatларыnyň ikisi, doganlar Eldor we Sanjarbek Saburowlar harby gullugyndan ýüz öwürendigi üçin olara garşy çykarylan öňki administratiw hökümünden soň awgust aýynda iki ýyl azatlykdan mahrum edildi. Sentýabr aýynda Myrat Orazgeldiýew iki ýyl azatlykdan mahrum edildi. “Forum 18” atly hökümete degişli däl gurama, beýleki dört Ýehowa şaýatларыnyň dini ynançlary üçin harby gullukdan boýun

gaçyrmagy sebäpli ýylyň dowamynda jenaýat jogapkärçiligine çekilendiklerini habar berdi. Şeýle hem 2018-nji we 2019-njy ýyllarda azatlykdan mahrum edilen beýleki alty adamyň türmede saklanmagynyň dowam edilendigi barada maglumat berildi.

Mejbury ýitirim edilenler

Mejbury ýitirim bolan azyndan 120 tussagyň ykbaly we nirededigi henize çenli belli däl. Olaryň käbirleri 2002-nji ýylyň noýabr aýynda şol wagtky prezident Saparmurat Niýazowyň janyna kast etmek synanyşygyndan soň tussag edilipdi. Olaryň biri bolan Ýazgeldi Gundogdiýew dekabir aýynda tussaglykda aradan çykdy; ol tussag edileli bäri dereksiz galypdy.